

خلق و خوی کودک

زهرا میرمحمدی

کارشناس ارشد پیش دبستان

اشاره

احتمالاً شنیده‌اید که برای توصیف کودکان از عباراتی مانند لجباز، خجالتی، آسان‌گیر، سخت‌گیر و... استفاده می‌شود. این طبقه‌بندی‌های تصادفی به ویژگی‌های خلق و خوی اشاره دارد. صفاتی که در موقعیت‌های متفاوت ارتباط کودکان با دیگران بروز می‌کند. هر کودک مشخصات منحصر به فردی دارد. در صورت آگاهی داشتن از مشخصات و تفاوت‌های او نسبت به دیگر کودکان و احتمالاً والدینش، می‌توان از آن‌ها برای ارتباط ساده‌تر و راحت‌تر استفاده کرد.

خلق و خو مجموعه‌ای از خصلت‌های ذاتی است که کودک را با دنیا ارتباط می‌دهد و نقشی اساسی و بنیادی در تکامل شخصیت منحصر به فرد کودک دارد. این خصلت‌ها همچنین چگونگی تعامل کودک با دنیای اطرافش را تعیین می‌کند. خلق و خو صفاتی پاینده هستند که هیچ‌وقت صرفاً خوب یا بد نیستند و با توجه به چگونگی بازخورد آن‌ها از محیط کودک آن‌ها را به صورت خوب یا بد طبقه‌بندی می‌کند.

وقتی والدین خلق و خوی کودکانشان را بشناسند، می‌توانند از سرزنش‌های بی‌مورد به خاطر رفتارهای طبیعی کودک خود پرهیز کنند.

با توجه به این آگاهی، والدین می‌توانند کودک را برای رویارویی با فرصت‌ها و موقعیت‌های گوناگون آماده سازند و از مواجهه با وضعیتی خارج از توانایی کودک جلوگیری کنند. محیطی آموزشی برای فرزندان‌شان انتخاب کنند که بیشترین تناسب را با خصلت‌های ذاتی او داشته باشد.

این مقاله به دنبال آن است که به بررسی رفتارهای مربوط به خلق و خو بپردازد. و اهمیت آن‌ها را بیان کند.

کلیدواژه‌ها: خلق و خو، سازگاری، مشکلات رفتاری، محیط آموزشی.

خلق و خو چیست؟

خلق و خو چگونه یادگیری را در محیط آموزشی تحت تأثیر قرار می‌دهد؟ خلق و خو چگونه رفتار است که معمولاً کمی بعد از تولد نمودار و در اعمال کودک منعکس می‌شود. به عبارت دیگر، چگونگی تعامل با دوستان، واکنش به تغییرات و پاسخگویی به محرک‌های محیط را در بر می‌گیرد.

توماس و چس خلق و خو را تفاوت‌های فردی در روش‌های رفتاری می‌دانند که با فرد متولد می‌شود.

خلق و خو از زمان تولد پویا و پایدار است و جزء خصوصیتی است که باید آن‌ها را پذیرفت و تحمل کرد، ویژگی‌هایی که هرگز نمی‌توان صفت خوب یا بد به آن‌ها داد. از سال

۱۹۵۰ تعداد زیادی از دانشمندان مطالعه در زمینه خلق و خو را دنبال کرده‌اند تا نشان دهند که رشد و سلامتی فرزندان توسط خلق و خو تحت تأثیر قرار می‌گیرد. **شو چن ین** و **شو فننگ چن** ضمن تحقیقی نشان دادند که خلق و خوی کودک عامل مهمی است که بر مشکلات رفتاری و سازگاری مثبت آن‌ها در سال‌های اولیه کودک اثر شدیدی دارد.

پژوهشگران خلق و خو را با نه صفت اختصاصی یا ترکیبی از آن‌ها تعریف کرده‌اند و به تبیین همسالان، اعضای خانواده و نوع رفتارها و عکس‌العمل‌ها پرداخته‌اند. همچنین نوع رفتارهای آموزگاران، همسالان و اعضای خانواده را در برخورد با رفتارهای ناشی از ویژگی‌های خلق و خوی بررسی کرده‌اند.

خلق و خوی کودک بر روی دیدگاهی که نسبت به تکالیف مدرسه و کارهای روزمره دارد، تأثیر مستقیمی می‌گذارد. در ادامه به تعریف هر کدام از ویژگی‌ها و رفتارهای ناشی از صفات خلق و خو پرداخته می‌شود و میزان اثرگذاری آن را در پایان هر بخش با ترسیم خطی مستمر که نقطه ایده‌آل در وسط و نقاط افراط و تفریط در دو سر قرار دارد، به صورت نمودار نشان می‌دهیم.

ویژگی‌های خلق و خو

۱. **میزان فعالیت:** میزان انرژی جسمانی مشخص و آشکار در رفتار و فعالیت‌های روزانه.

کم انرژی^۲ ← → پر انرژی^۳
در مدرسه کودک پر جنب و جوش

۴۰

رشد آموزش پیش دبستانی
دوره چهارم، شماره ۲
زمستان ۱۳۹۱

است و هنگامی که باید مدت طولانی بی حرکت باقی بماند، بسیار تلاش می کند تا آن وضعیت را تحمل کند. ناآرامی و بی قراری او ممکن است فعالیت کلاس را مختل کند یا باعث شود که او در انجام دادن تکالیف با مشکل روبه رو شود. این انرژی می تواند بسیار مفید واقع شود، اگر بتوانیم آن را در جهت مثبت به کار بگیریم. بر خلاف کودک پر جنب و جوش کودکانی که میزان فعالیت پایینی دارند با آنکه خود را با فعالیت های مدرسه وفق می دهند، ممکن است نسبت به فعالیت ها بی انگیزه باشند (ویلیام، بی، کری، ۲۰۰۲)

کودکان با فعالیت کمتر، آهسته تر حرکت می کنند و ترجیح می دهند وقتشان را با کارهای غیر فعالی چون رنگ آمیزی،

بازی بی سروصدا با اسباب بازی و تماشای تلویزیون و بازی های رایانه ای بگذرانند. (ملیس، آلسون، ۲۰۰۰)

۲. حساسیت یا آستانه حساس^۴: کودک از تغییرات محیط چقدر احساس نگرانی می کند. (میزان حساسیت لامسه، چشایی، بویایی، شنوایی و بینایی کودک).

حساسیت کم^۵ ← → حساسیت زیاد^۶

کودکان حساس به محیط اطراف آگاهی دارند و امکان دارد به شیوه های گوناگون ارتباط خود را با فعالیت قطع کنند. لباس ممکن است ایجاد خارش کند، صدا ممکن است باعث حواس پرتی شود یا صدای ممکن است سفت و زمخت باشد. اغلب این کودکان نسبت به دیگر احساسات و افکار، هوشیاری بالاتری نسبت به دیگران دارند. کودکان با آستانه حساسیت کم ممکن است به آسانی حواسشان پرت نشود و بر روی عملکرد تحصیلی آن ها تأثیر بگذارد. این کودکان نسبت به حساسیت های محیطی شکیباتر هستند، ولی ممکن است به علائم هشدار دهنده، همچون زنگ مدرسه یا آژیر اعلام حریق دیرتر پاسخ دهند.

۳. قانون مندی (نظم پذیری)^۷: قابل پیش بینی بودن اعمال کودک به سبب فعالیت های عادی (مانند بیداری، گرسنگی و خسته شدن) روزانه.

پیش بینی پذیری کم^۸ ← → پیش بینی پذیری زیاد^۹

کودکان قانون مند از کلاس ساختارمند لذت می برند، ولی ممکن است به دلیل تغییر در برنامه روزانه کلاس، مانند برنامه بازدید چهار مشکل شوند. از طرف دیگر،

عکس: اعظم لاریجانی

خلق و
 خواز زمان تولد پویا و
 پایدار است و جزء خصوصیات
 است که باید آن‌ها را پذیرفت و
 تحمل کرد، ویژگی‌هایی که هرگز
 نمی‌توان صفت خوب یا بد به
 آن‌ها داد

کلاسی که تغییرات مکرری در آنجا صورت می‌گیرد، که البته تعداد این تغییرات در پایه‌های بالاتر افزایش پیدا می‌کنند.

۶. وضع روانی / حالت روحی^{۱۶}:
 گرایش کلی به سوی خرسند بودن یا ناکام ماندن. (دیدگاه کودک به جهان)

منفی^{۱۷} ← مثبت^{۱۸}

هنگامی که کودکان انواع هیجانات و واکنش‌ها از قبیل خوش‌رویی تا افسرده بودن، خونگرمی تا بدخلقی را به نمایش می‌گذارند، زمینه بروز یک حالت کلی مثبت یا منفی در آن‌ها مهیا می‌شود. کودک منفی ممکن است به سختی توسط اعضای خانواده، معلمان و همسالانش پذیرفته شود و این می‌تواند برای مراقبان او مشکل ایجاد کند، چرا که باید اختلال واقعی را از حالت روحی او تمیز و تشخیص دهند. کودکی که همواره در حالت روانی خوبی به نظر می‌رسد، به راحتی تطابق پیدا می‌کند، ولی ممکن است با تجربیات زندگی خود برخورد درستی نداشته باشد.

۷. شدت واکنش^{۱۹}: میزان انرژی یا شدت واکنش‌ها استفاده می‌کند یا

کودکان با نظم‌پذیری کم ممکن است با برنامه‌های مدرسه مشکل داشته باشند و باعث اختلال در کلاس شوند. با این حال، اگر برنامه مطابق روال عادی نباشد، آن‌ها کمتر در درس‌ساز خواهند بود.

۴. تمایل نشان دادن (کناره‌گیری)^{۲۰}: واکنش اولیه نسبت به وضعیت جدید.

تمایل (نزدیکی)^{۲۱} ← گرایش آوردن (کناره‌گیری)^{۲۲}
 کودکان جسور تجربیات جدید را جذاب می‌انگارند و بی‌درنگ مایل به تجربه کردن هستند. ولی کودکانی که پیش از درگیری با شخص یا فعالیت جدید، بیشتر مردد هستند و ترجیح می‌دهند بی‌میلی نشان دهند و تنها مراقب اوضاع باشند. البته با این کار ممکن است تجربیات جدید را از دست بدهند. به هر حال، میزان هوشیاری طبیعی باعث کاهش خطرپذیری در رفتارهای خطرناک می‌شود.

۵. انطباق‌پذیری (سازگاری)^{۲۳}: تطبیق با موقعیت‌های جدید. زمان مورد نیاز برای پذیرفتن تغییرات در برنامه یا جریان عادی. مدت زمانی که کودک برای سازگاری با افراد یا موقعیت جدید نیاز دارد. (این صفت برخلاف نزدیکی - اجتناب، به معنی سازگاری، پس از واکنش اولیه به تغییرات است.)

دیر انطباق‌پذیر^{۲۴} ← زود انطباق‌پذیر^{۲۵}

کودکان انطباق‌پذیر معمولاً اوقات آسوده و راحتی را سپری می‌کنند، آن‌ها تمایل دارند مطابق اوضاع پیش بروند. در مدرسه آن‌ها آماده پذیرفتن تغییرات هستند. در عین حال، این کودکان آماده‌گرایش به رفتارها و ارزش‌های نامطلوب همسالان خود نیز دارند. کودکان جدی که انطباق‌پذیری کمتری دارند، شاید کمتر مستعد پذیرش جریان‌ات منفی باشند، هر چند ممکن است خود را درگیر موقعیت‌های پردغدغه و دشوار کنند. مشکلی بالقوه در

میزان انرژی و قدرتی که برای بیان احساساتش صرف می‌کند.

واکنش ضعیف به محرک^{۲۰} ← واکنش شدید به محرک^{۲۱}

کودکی که واکنش شدید دارد، با صدای بلند می‌خندد و گریه می‌کند. اشیا را دوست دارد یا از آن‌ها متنفر است و نسبت به آن‌ها هیجانی شدید نشان می‌دهد. بنابراین آسان است که بداند اشیا در چه موقعیتی هستند. ولی کودکی که واکنش شدید ندارد، در زمان ابراز هیجانات خود، انرژی والدین یا معلمش را به شدت می‌خشکاند. کودکانی هستند که واکنش ملایمی دارند و واکنش احساسی خود را نسبت به هیجانات آن‌چنان شدید یا ضعیف ابراز نمی‌کنند. سر و کار داشتن با کودکانی که واکنش ضعیفی دارند آسان‌تر است، ولی والدین و معلم‌ها باید ماهرانه علائم مربوط به مشکلات این کودک را شناسایی کنند.

۸. پایداری - تداوم^{۲۲}: توانایی انجام دادن تکالیف بدون حواس‌پرتی، با وجود وقفه‌ها یا ناکامی‌های درسی. (پایداری در انجام دادن یک کار یا نداشتن پشتکار)

پایداری کم^{۲۳} ← پایداری زیاد^{۲۴}

پایداری زیاد مستقیماً با پیشرفت در تحصیلات آکادمیک مرتبط است. کودکی که پایداری زیادی دارد، هر چند امکان دارد به حد کمال برسد، ولی نمی‌تواند خود را قانع کند تا بپذیرد که کارش را به پایان رسانده است. او مایل نیست تکلیفش را به معلم تحویل دهد، چرا که احساس می‌کند آن را به اندازه کافی خوب انجام نداده است. کودک با پایداری کم ممکن است در مدرسه با مشکل روبه‌رو شود، چرا که انگیزه کافی برای ادامه کار ندارد، به خصوص هنگامی که تکلیف سختی داشته باشد، به آسانی دست از کار می‌کشد یا تقاضای کمک می‌کند، بدون این‌که مستقلانه سعی کند یا بتواند خود را به تمرکز و انجام دادن تکالیف ناتمام وادار کند.

۹. حواس‌پرتی^{۲۵}: گرایش به منحرف شدن توسط صدای بیرون یا وقفه‌های ایجاد شده.

حواس‌پرتی کم^{۲۶} ← حواس‌پرتی شدید^{۲۷}

حواس‌پرتی مخالف پایداری نیست. ممکن است کودک به آسانی حواسش پرت شود و بعد از آن به سرعت به موضوع مورد بحث برگردد. کودک حواس‌پرت می‌تواند به همه چیز توجه داشته باشد، به هر چیزی که پیرامون او می‌گذرد، حتی به افکار و رؤیاهای عادی خودش. در نقطه مقابل این رفتار، کودکی می‌تواند با وجود وقفه ایجاد شده متمرکز شود و به محرک‌های خارجی پاسخ ندهد.

هر قدر این درجه‌بندی‌ها در دو انتها قرار داشته باشد، بزرگ کردن کودک چالش برانگیزتر خواهد بود.

شناسایی صفات کودک به والدین اجازه می‌دهد تا نیازهایش را برآورده کند و توانایی‌های ذاتی‌اش در جهت مثبت هدایت شود.

آگاهی از صفات مربوط به خلق و خو همچنین می‌تواند در درک رفتارهای والدین، همسر، همکاران و دیگر افراد مفید واقع شود.

چگونگی تأثیر خلق و خو بر کودک

افراط در هر کدام از صفات بالا ضامن موفقیت یا شکست در حالت‌های مختلف نیست. در حالت میانه بودن انعطاف‌پذیری را به کودک شما می‌دهد، تا خود را با اوضاع و انتظارات موجود در مدرسه، خانه یا اجتماع سازگار کند.

در مدرسه یا دیگر مکان‌ها مجموعه‌ای از چند صفت رفتاری می‌تواند بسیار مشکل‌ساز یا سودمند باشد. پایداری زیاد می‌تواند به کودکی حواس‌پرت کمک کند تا روی تکلیف خود

تمرکز پیدا کند. درحالی‌که حواس‌پرتی شدید در ترکیب با فعالیت شدید و پایداری کم به بروز مشکلات شدید تحصیلی منجر خواهد شد. در این حالت، رفتار کودک به رفتار کودکی با ویژگی‌های اختلال کمبود دقت یا بیش‌فعالی (AD/HD) همانند خواهد شد.

درک صفات رفتاری کودک کمک می‌کند تا پیش‌بینی کنید او در موقعیت‌های مختلف چگونه واکنش نشان خواهد داد. آیا این صفات می‌تواند به او کمک کند تا کارایی‌اش را بیشتر کند یا مشکلات دیگری برای او به وجود خواهد آورد؟ برای مثال، کودکی که مشکلات شنیداری دارد، اگر حساسیت پایینی داشته باشد، این مشکل در او تقویت می‌شود. همچنین اختلالات حافظه ممکن است با حواس‌پرتی بیشتر شود. از طرف دیگر، پایداری زیاد و حواس‌پرتی کم در کودکانی که بیش‌فعال هستند یا نیستند، می‌تواند بسیار سودمند باشد.

پی‌نوشت

1. activity
2. low energy
3. high energy
4. sensitivity
5. low sensitivity
6. High sensitivity
7. Regularity
8. Low predictability
9. High predictability
10. Approaches/withdrawal
11. approaches
12. withdrawal
13. adaptability
14. Slow to adapt
15. Adapts easily
16. mood
17. negative
18. Positive
19. intensity
20. less responsive
21. More responsive
22. persistence
23. Low persistence
24. High persistence
25. Distractibility
26. Low Distractibility
27. High Distractibility